

182.009
БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК
ІНСТЫТУТ МОВАЗНАЎСТВА

П. БУЗУК, Я. МАЦЮКЕВІЧ, П. ЮРГІЛЕВІЧ

АНКЕТА
ДЛЯ ЗЬБІРАНЬНЯ МАТАР'ЯЛАЎ
ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

ВЫПУСК ПЕРШЫ

М Е Н С К — 1931

7c

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК
ІНСТЫТУТ МОВАЗНАЎСТВА

П. БУЗУК, Я. МАЦЮКЕВІЧ, П. ЮРГІЛЕВІЧ

АНКЕТА
ДЛЯ ЗЬБІРАНЬНЯ МАТАР'ЯЛАЎ
ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

ВЫПУСК ПЕРШЫ

МЕНСК — 1931

182.009

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001005822319

ПАВАЖАНЬЯ ТАВАРЫШЫ!

Мова зьяўляецца важнейшым фактарам соцыялістычнай рэканструкцыі народнай гаспадаркі, ажыццяўленьня задач культурнай рэволюцыі і правядзеньня ленінскай нацыянальнай політыкі.

У сучасны пэрыод бурных тэмпаў соцыялістычнага будаўніцтва, якое адбываецца ва ўмовах абвостранай клясавай барацьбы на ўсіх участках эаномічнага і ідэолёгічнага фронту, перад савецкімі мовазнаўцамі пастаўлена актуальная задача ўсямернага замацаваньня пазыцый марксыцка-ленінскай лінгвістыкі і рашучай барацьбы з буржуазнымі і дробна-буржуазнымі тэорыямі, вялікадзяржаўнымі і нацыянал-дэмакратычнымі канцэпцыямі ў лінгвістыцы.

Інстытут мовазнаўства БАН паставіў перад сабой задачу заняцца найбольш актуальнымі праблемамі моўнага будаўніцтва. Першачарговай задачай Інстытуту зьяўляецца вывучэньне гаворак рабочых, колгасьнікаў, бядняцка-серадняцкага сялянства, савецкага друку, каб на падставе атрыманага матар'ялу далей, у сувязі з шырокімі масамі, у сувязі з пролетарскай грамадзкасьцю, настаўніцтвам, прадстаўнікамі савецкага друку, вырашыць спрэчныя пытаньні правапісу і ўстанавіць нормы літаратурнай беларускай мовы, скласьці цалкам адпавядаючыя нашаму соцыялістычнаму будаўніцтву слоўнікі і тэрміналёгіі.

Паставіўшы перад сабой такія мэты, Інстытут мовазнаўства просіць усе адпаведныя арганізацыі дапамагчы ў яго працы рознымі шляхамі і ў першую чаргу адказам на даную анкету, якая ставіць сваёй задачай сабраньне матар'ялаў для вырашэньня найбольш спрэчных пытаньняў правапісу і слоўніка. Па меры зьяўленьня матар'ялу Інстытут будзе друкаваць новыя анкеты.

МЭТОДЫЧНЫЯ ЁВАГІ.

Матар'ялы трэба зьбіраць праз спэцыяльна вылучаных таварышоў на падставе дасьледваньня гаворак розных груп насельніцтва, да якіх зьбіральнікі матар'ялаў павінны падыходзіць з выразнай соцыяльна-клясавай дыфэрэнцыяцыяй. Вось чаму першым мэтодычным запатрабаваньнем павінна быць наступнае: для адказу на анкету выбіраецца гаворка выразна акрэсьленай групы паасобна рабочых, паасобна колгаснікаў, працоўнай інтэлігенцыі, вучняў і г. д.; чым дакладнейшай выйдзе дыфэрэнцыяцыя, тым лепш; так, напр., можа быць вывучана, прынамсі з боку тэрмінаў, нават гаворка паасобнага цэху на заводзе або на фабрыцы. Але гэта яшчэ мала. Прымаючы пад увагу складанасьць нацыянальнага пераплёту ў БССР, трэба дыфэрэнцыяваць выразна аб'екты назіраньня і з гэтага боку, і наогул неабходна браць пад увагу паходжаньне іх—адкуль яны родам і г. д. Адным словам, трэба імкнуцца як-мага дакладней дыфэрэнцыяваць насельніцтва сваёй мясцовасьці, прысьвечваючы па магчымасьці кожнай паасобнай групе паасобную анкету.

Другім важным мэтодычным запатрабаваньнем зьяўляецца фонэтычная дакладнасьць запісу, для таго трэба забыцца на літаратурны правапіс; трэба пісаць так, як чуецца. Але з прычыны таго, што ў вымаўленьні слова можа быць некалькі асаблівасьцяў, некалькі адхіленьняў ад нормы літаратурнай мовы, Вы можаце ўсе словы напісаць і паводле правапісу, адзначыўшы ў сваім запісе толькі тое адхіленьне, на якое Вы ў даным выпадку зьвярнулі ўвагу; гэта заўважанае адхіленьне падкрэсьлівайце. А можа Вас зацікавіла слова, тады падкрэсьлівайце не паасобныя літары, а ўсё слова. Добра было-б, калі-б Вы далі ўзор дасьледванай гаворкі (разгавор, апавяданьне).

Дасьледваючы фонэтыку, морфолёгію і сынтакс, старайцеся не запытваць „як у вас кажуць?“, а падбярэце накіроўваючыя пытаньні, каб атрымаць кое Вас цікавіць.

Можаце запаўняць анкету або адказваючы на адпаведных для адказу чыстых месцах, або падкрэсьліваючы ў анкеце адпаведныя прыклады. Стаўце знакі націску.

Старайцеся рабіць назіраньні ўдвох, каб адзін мог весці гутарку, а другі запісваць.

АГУЛЬНАЯ ЧАСТКА АНКЕТЫ.

З а п ы т а н ь н і.

1. Соцыяльнае вызначэньне дасьледванай групы (напр., гаворка такога-та заводу або цэху, бядняцкая група, колгасьнікі, вучні і г. д.).

2. Геаграфічнае вызначэньне дасьледванай гаворкі: назва пункту, у якім яна знаходзіцца (горад, мястэчка, вёска, раён).

3. Калі магчыма, у кароткіх словах зазначце гісторыю данага пункту — з якога году існуе, адкуль перасяліліся яго жыхары?

4. Ці зьяўляюцца дасьледваньня Вамі аб'екты дзвюхмоўнымі (напр., могуць гаварыць па-беларуску і па-расійску, па-беларуску і па-яўрэйску і г. д.), ці толькі аднамоўнымі?

5. Ступень граматысьці членаў дасьледванай групы.

ФОНЭТЫКА.

1. Як вымаўляецца ненаціскае *е* ў розных складох у слове? Што чуваць у першым складзе перад націскам: *я* ці іншы галосны, а можа *е* застаецца нязьменным: *вяду́, вядзі́, вядзеш́* ці *веду́, ведзі́, ведзеш́*; *вясну́, вясны́, вясной́* ці *весну́, весны́* і г. д.?

Ці няма розніцы ў вымаўленьні *е* ў залежнасьці ад галоснага гуку націсканога складу? Напрыклад, ці ня чуецца перад націскным *а* (*я*) гук больш блізкі

да *e* ці да *i*, у той час як у інших випадках будзе чуваць *я*: велá альбо вілá, веснá альбо віснá побач з вымаўленьнем вяду́, вясну́ і г. д.

Як вымаўляецца ненаціскае *e* ў апошнім складзе: а) у дзеясловах 3 ас. адзіночнага ліку: пóйдзе ці пóйдзя (або пайдзець-іць), бóдзе ці бóдзя і г. д.; б) у назоўн. і вінав. скл. адз. л. ніяк. р.: пайсьці ў пóле ці ў пóля; в) у месн. скл. адз. л.: быў у пóлі ці ў пóля, а можа ў пóле; на бэразі́, у лэсі́ ці на бэразя́, у лэся́?

2. Як кажуць: елка ці ёлка? далека, мерзнуць, есьць, есьцяка ці далёка, мёрзнуць, ёсьць?

У канцы слоў: а) дасьце, несяце ці дасьцё, несяцё; б) гальле, жыцьце ці гальлё, жыцьцё?

3. Прасачэце, як гучыць злучэньне прыназоўн. у з наступнымі словамі, што пачынаюцца на *a*: у агні́, у акне́ ці ўвагні́, у вакне́?

Ці ня ўжываецца прыназ. *ва* і калі (*ва* ўсіх, *ва* мне, *ва* ўмовах і да т. п.).

Побач з гэтым заўважце, што стаіць перад пачатковым *a* пасля прыназоўн. *на*: на агні́, на акне́ ці на вагні́, на вакне́?

4. Што Вы чуеце—доўгую (падвойную) зычную ці простую (адну) у такіх словах, як вясельле: вясельле ці вяселе, жыцьцё ці жыцё? А можа кажуць вяселье, жыцьё, гальё, Ілья?

5. Як кажуць: палцы, салца, колца ці пальцы, сальца, кольца? пілнаваць ці пільнаваць?

6. Калі гаворка мае зьмешаны, пераходны характар, прасачэце, як кажуць: воўк, тоўсты, пашоў, насіў ці волк, толсты, пашол, насіл?

7. Прасачэце вымаўленьне чужаземных слоў: алімэнт ці алімент, мэтр ці метр, а можа мэтар — метар, мэтра, метр, колектыў ці колекціў, тыф—ціф; дырэктар—дзірэктар, тэхнік—цехнік, Амэрыка—Амерыка, бэнзін—бензін.

МОРФОЛЁГІЯ.

У склонавых канчатках.

1. Як кажуць: цялё, парасё ці цяля, парася?

2. Ці ёсьць формы клічнага склону: сваце, браце, Яне, сынку? У множным ліку: братове, сватове? А можа апошнія формы існуюць толькі ў кулацка-шляхецкіх гаворках?

3. Дайце пабольш прыкладаў на формы родн. скл. адз. л. мужчынскага роду на *у* і на *а*: *месяца—месяцу, аўса—аўсу*, толькі на *у*: *лесу, году* і толькі на *—а*: *стала, тапара*; з Менску, Слуцку, ці з Менска, Слуцка? Прасачэце гэтую форму ў назвах устаноў: *аддзелу, камітэту*?

4. Якія ф. д. творы скл.: *ноччу, гразьзю, кроўю* ці *ночай, гразёю, крывёю*.

5. Прасачэце формы месн. скл. адз. л. мужч. і ніяк. роду на *—е* (*у лесе, уго, дзе, у рэшаце*), на *ы* (*на пляцы, у віры у кашы, на абручы, у ламаччы, можа на пляцу, у віру, у кашу, на абручу, у ламаччу*), на *у* (*пры Тамашу, на шаўцу, аб слухачу, а можа пры Тамашы, на шаўцы, аб слухачы*.) У сьпісе ці ў сьпісу? У жыцьці ці ў жыцьцю? На дварэ ці на двары? Якія формы ад *гай, край*.

6. Як чуецца форма дав. скл. мн. л. мужч. і ніяк. р. р. з націск. на канчатку: *братом, сыном, плячом* ці *братам, сына́м, пляча́м*?

7. Якія формы месн. скл. мн. л. тых-жа радоў: *у садох, у лясдох, на пясках* ці ў *садах, лясах, пясках*?

8. Прасачэце канчаткі родн. скл. мн. л. у ўсіх 3-х радок—калі з *оў, аў* і калі бяз іх: *бяз слоў* ці *бяз словаў*?

9. Якія ў вас формы прыметнікаў родн. скл. жан. р.: *добрае, сторое* ці *добрай, старой*? Форма він. скл. адз. л.: на *высокую* гару ці на *высокаю* гару?

10. Прасачэце добра формы наз. скл. адз. л. прыметнікаў мужч. р.: *добры, малады, сіні* ці *добры́й, малады́й, сіні́й*? А можа кажуць *маладэ́й, старэ́й, сьляпэ́й*?

У суфіксах.

11. Прасачэце формы прыметнікаў з суфісам -ов-, -ав-, -ев-: *веснавы, машыновы, вэксалёвы* ці *вясенны́, машыны́, вэксальны́*?

12. Ці ёсьць суфікс -цель-: *насіцель, прасіцель*?

13. Ці няма прыметнікавых форм на -альн-ы: *злучальны, навучальны* і да т. п.

14. Як пашыраны назоўнікі на *асьць і -ства*: *дзейнасьць і дзейства* і т. п.

Спражэньне.

15. Прасачэце розныя формы дапаможнага дзеяслова: *ёсьць, ёсьцека, есьць, есьцяка, е, ё, ест*? Ці не заўважаеце тут розніцы паміж бядняцка-серадняцкімі і кулацка-шляхецкімі дыялектамі (напр., *ест* у апошніх гаворках)?

16. Ці няма ў Вас формаў першай ас. мн. л. тыпу *будам, ідом, нясом, жывом* і да т. п.? Да вывучэньня гэтай зьявы падыходзьце таксама з клясавай дыфэрэнцыяцыяй.

17. Ці няма ў Вас формаў будуч. часу як *рабіцьму, рабіцьмеш, рабіцьме* і г. д., *хадзіцьму, хадзіцьмеш*?

18. Як гучыць форма 2 ас. множ. л. загадн. л.: *нясеце, хадзеце, кажэце* ці *нясіце, хадзіце, кажыце*?

19. Прасачэце розныя формы дзеяслоўных прыметнікаў: на *учы, -ючы* (*пануючы, існуючы*); на *-шы -ушы* (*зрабіўшы, прышодшы*) і на *-мы* (*любімы, насімы, паважаемы*). Ці могуць яны скланяцца:

існуючага, існуючаму; зрабіўшага, зрабіўшым і г. д.?

А можа ёсьць формы на *-шчы* (нясушчая курыца, кусашчы сабака)?

Ці не заўважаеце Вы розьніцы ў ужываньні розных гэтых формаў у залежнасьці ад соцыяльнай дыфэрэнцыяцыі, напр., на *-учы*, *-ючы* ў гаворках рабочых і працоўнай інтэлігенцыі і на *-шчы* ў сялянскіх?

У дзеяслоўных суфіксах.

20. Наколькі пашыраны такія дзеяслоўныя суфіксы як *-ств-ава-ць*: панстваваць, дзействаваць, хадатайстваваць і такія як *-ніча-ць*: дзейнічаць, хадайначаць?

21. Наколькі пашыраны ў гаворках рабочых і працоўнай інтэлігенцыі (а можа ёсьць і ў колгаснікаў) такія дзеясловы аднаразовага трываньня, як *мобілізнуць*, *крытыкнуць*, *курнуць* і да т. п.?

СЫНТАКС.

1. Прасачэце розныя выпадкі злучэньня *па* з назоўнікамі: а) *па садох (-ах)*, *па ўчастках*, *па гарадох (-ах)* ці *па садом (ам)*, *па ўчасткам* і т. п.; б) ці кажуць: *на гэтай прычыне*, *на гэтаму пытаньню* ці *з гэтай прычыны*, *па гэтым пытаньні* або як-небудзь іначай?

2. Як кажуць: *захварэў на шкарлятыну*, *на гарачку* ці *захварэў шкарлятынай*, *гарачкай*?

3. Як кажуць: *больш за яю* ці *больш ад яю*, ці *больш яю*? *больш усяю*, *лепш усяю* ці *больш за усё*, *лепш за ўсё*?

4. Як кажуць: *прынаў авечак*, *кароў*, *коняй* ці *прынаў авечкі*, *каровы*, *коні*?

5. Як кажуць: *сьмяюцца з яю* ці *сьмяюцца над ім*, а можа кажуць: *сьмяюцца каля яю*, *ля яю*, *для яю*?

6. У пяці вярстах ці за пяць вёрст і т. д.?

СЛОЎНІК.

А. Дасьледваньне слоўных варыянтаў.

Падкрэсьліце, якія з ніжэйзьмешчаных варыянтаў ужываюцца ў дасьледванай гаворцы.

Увага: Калі ўжываецца два або некалькі варыянтаў, — зазначце, з якім адценьнем кожны ўжываецца (па-магчымасьці з прыкладамі). Калі ніводзін з зьмешчаных варыянтаў ня ўжываецца, напішэце, якія словы адпавядаюць ім.

Ашчады, зьберажэньні.

Аб'явіць, абвясьціць, апавясьціць.

Абвестка, аб'яўленьне, аб'ява.

Араць, гараць, пахаць.

Аб'ясьніць, растлумачыць, расталка ваць

Аграмадны, вялізны, вагрóмністы або вагрóмны.

Акаляць, акружаць, атачаць.

Адмовіць, адказаць, адмова, адказ.

Асадка, ручка.

Атрамант, чарніла, каламар.

Аловак, карандаш.

Апал, паліва.

Абробка, апработка, апрацоўка.

Абалакаць, ахутваць, атульваць.

Абразіць, зьняважыць, аскарбіць.

Бульба, картопля, картофля.

Брэст, Берасьце.

Баба, жанчына, кабета.

Бусел, бацян.

Бумага, папера.

Бясьпечны, неапасьлівы, неапасны.

Брама, вароты.

Безрабоцьце, беспрацоўе, безрабоціца.

Безработны, беспрацоўны.

Бок, старана.

Важак, ваджак, павадыр.

Выканаць, выпаўніць.

Ворыва, пахаць, ральля.

Вырабляць, вытвараць.

Вытворчасць, вытворства, выраб.

Вытворац, продуктар, выробнік.

Выраб (глебы), урабленьне, апработка, абробка.

Вясёлка, тэнча, радуга.

Вораг, ўраг.

Ведаць, знаць; веданьне, веда, знаньне.

Варштат, варстат, станок, вярстак.

Відэльцы, вілкі.

Галоўны, глаўны.

Гародня, Гродна, Гродня.

Гарлівы, старанны, усердны.

Грамада, вобшчаства, грамадства.

Гадзіна, час.

Гадзіннік, загарак, часы.

Гарбата, чай.

Граніца, мяжа, рубеж.

Дапамагаць, памагаць.

Дапамога, помач.

Даведацца, узнаць.

Дакладны, точны, дасканалы.

Дзеяць, дзействаваць, дзейнічаць.

Дзеянне, дзейства.

Дапоўніць, дадаць.

Дасьціпны, досьціп, дасьціпнасьць (выясніць дакладна значэньне).

Даказаць, давесьці.

Доказ, довад.

Дзяржава, гасударства.

Драпезны, хішчны.

Драпаць, скрабаць, дзерці.

Дужы, моцны, сільны.

Двор, падворак.

Загадаць, прыказаць, загад, прыказ.

Загадчык, заведуюшчы, заведваючы.

Запраўдны, сапраўдны, настаяшчы, праў-
дзівы, дзейсьцьвіцельны.

Зайздросны, завідны, завідлівы.

Зайздрасьць, рэўнасьць.

Зорка, зьвязда, гвезда.

Знадворны, зьнешні, унешні, вонкавы.

Змаганьне, барба, барацьба.

Змагацца, бароцца, барукацца, дужацца,
доляцца, ходацца.

Зьбянтэжаны, здэтанаваны.

Забабоны, прадрасудак.

Кнур, кныр, хляк.

Кабан, вяпрук, япрук, парсюк.

Кут, вугал, рог.

Карціна, малюнак.

Крэйда, мел.

Казлытаць, казытаць, шчыкатаць.

Казлытаньне, шчыкотка.

Казюлька, казяўка, шасьціножка, нася-
комае.

Карысьць, польза, карысны, палезны.

Карыстацца, пользавацца.

Краска, цьвет, кветка.

Красаваць, цьвісьці, квітнець.

Крок, шаг, сіг.

Кожны, кажны, кожды.

Кропка, точка, пункт.

Край, краіна, старана, старонка.

Лгаць, маніць, хлусіць.

Лгун, манюка, хлус, хлусьнік.

Ліст, пісьмо.

Лічыць, рахаваць, шчытаць.

Ласьне, хіба, ці-ж.

Лазьня, баня.

Любіць, кахаць; любоў, каханьне.

Менск, Мінск, Міньськ.

Месца, мейсца, места.

Мацаць, шчупаць.

Моцны, крэпкі, трывалы.
 Маёнтак, двор.
 Маланка, бліскавіца.
 Насяленьне, насельніцтва, жыхарства.
 Нахабны, нахальны.
 Небясьпека, апаска, апаснасьць.
 Невыстарчальны, недастатковы.
 Накшталт, уродзе.
 Пачварства, брыдота, безабразьзе.
 Падатак, налог.
 Паравоз, паравік.
 Поезд, цягнік, машына.
 Певень, пярвун, пятух, пятун.
 Пець, пяць, сьпяваць.
 Проста, прама.
 Перамога, пабеда.
 Палонны, пленны.
 Паліць (у печы), тэпіць.
 Ператвараць, абарачаць, прэўрашчаць.
 Посьпех, усьпех.
 Праступнік, злачынец.
 Палаяўнічы, ахотнік, ахвотнік.
 Памяшканьне, памяшчэньне.
 Пісьменны, граматыны.
 Пісьменнасьць, граматынасьць.
 Прыгожы, харошы, красівы.
 Паверх, этаж, атаж, пёнтар, сталка.
 Падпарадкаваць, падчыніць, падначаліць.
 Перавага, пераабладаньне.
 Пакой, комната, каморка.
 Род, пол; родавы, палавы, родавае.
 Рамяство, рамясло.
 Роў, яр, аўраг.
 Рэчышча, русло.
 Рызыка, рыск.
 Рызыконт (фанабэрысты?).
 Рызыкаваць, задавацца(?), рыскаваць(?).

Ральніцтва, земляробства (полеводство).
 Рэзультат, вынік.
 Разьвіцьцё, развой, разьвін.
 Разьясьніць, растлумачыць, расталка-
 ваць.
 Старшыня, прадсядацель (-таль).
 Супар, сапернік,
 Становішча, палажэньне.
 Стан, састаяньне.
 Стан, саслоўе.
 Справа, дзела.
 Сход, сабраньне.
 Сонца, слонца.
 Сланэчнік, слоначнік, падсонечнік.
 Стрэльба, вінтоўка.
 Статак, стада, чарада (кароў, птушак)
 стая (птушак).
 Спадчына, наследства.
 Слуп, стойб, стойп.
 Саромецца, стыдацца.
 Скура, шкура, кожа.
 Сьцяг, флаг, штандар.
 Справаздача, адчот.
 Срок, сракавы, срочны, тэрміновы.
 Танна, дзешава, дзяшоўка.
 Трасца, ліхаманка, ліхарадка.
 Тапелец, утопленік.
 Таўпа, натоўп.
 Умеркаваны, умераны, мерны.
 Уласьнік, уладар.
 Улік, учот.
 Убытак, страта.
 Ударыць, выцяць.
 Урад, правіцельства.
 Улада, уласьць.
 Хвалявацца, валнавацца (псыхолёгічнае).
 Хвіліна, мінута.
 Хутчэй, скарэй.

Харчы, спажыва.
 Худы, тошчы.
 Цясьляр, плотнік.
 Цягнік, поезд.
 Час, урэмя.
 Чакаць, ждаць.
 Чыгунка, жалезная дарога, залезная дарога.
 Шпарка, быстра, борзда.
 Шруба, вінт, шуруп.
 Шклянка, стакан.
 Шкода, жалка, шкадаваць, жалкаваць.
 Шэраг, рад.

Б. Напішэце, якімі словамі ў Вас перадаюцца наступныя расійскія словы:

Нужда (у сэнсе беднасьці, галечы).
 Нравственность, нрав, рассудок.
 Превосходство, преобладание, преимущество.
 Замечательная (погода).
 Порядочный (человек).
 Накопление, накоплять.
 Воспроизводство.
 Смущаться, смущение.
 Кошелек.
 Исполная аренда, издольная аренда, ипольщик.
 Племенной производитель.
 Ведь.
 Приурочить.
 Острия, состричь.
 Уроливый, урод, исковерканный.
 Воображать, воображение.
 Изображать, изображение.
 Обличать, обличение, разоблачение, изобличить.
 Итоги.

Преобразование.

Осязать, осязание.

Положительный, отрицательный.

Напішэце, як называюцца галоўныя часткі машыны, (поршень, подшипник і г. д.) галоўныя інструмэнты, а таксама, назвы расьлін. Якія зьявіліся новыя словы ў сувязі з колектывізацыяй і мэханізацыяй сельскай гаспадаркі?

Жадаючыя могуць зьбіраць слоўны матар'ял і на паасобных картках, паводле наступнага ўзору.

К у в а л д а

„вялікі молат“

У нас на заводзе паравыя кувалды.

Гомель, Завод Ланцуцкага.

1936. 9. 752/94

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001005822319